

Hu bvelela mini arali Ndaela ya Tsireledzo yo pfukwa?

Arali Muhwelelwa a pfuka Ndaela ya Tsireledzo nga u bvela phanḁa na u tambudza lwa nama na lwa maipfi nga nḁila ye zwa ḁalutshedziswa zwone mathomoni a hei bugwana, vha nga isa mbilaelo mapholisani vha ḁetshedza Waranthe ya u Fara mapholisa uri vha mu fare, musi nyimele dzi tshi tenda.

Musi o fariwa, u ḁo vhonwa mulandu wa vhutshinyi a sengiswa kha Khothe ya Vhutshinyi malugana na u pfuka Ndaela ya Tsireledzo.

Naho zwo ralo, vha elewe uri arali Khothe ya wana uri Waranthe ya u Fara yo shumiswa nga nḁila yo khakheaho (uri vho farisa Muhwelelwa zwi songo tea), vha nga tshutshiswa u nga Mulayo. Muhweleli u ḁo ḁivhonadza Khothe ya Vhutshinyi a sengiswa malugana na mulandu wa vhutshinyi ha u pfuka milayo ya Ndaela ya Tsireledzo ye a ḁetshedzwa.

Milandu ya Vhutshinyi i nga thuthiwa?

Musi Muhwelelwa o farelwa u pfuka Ndaela ya Tsireledzo, muhumbeli a nga si thuthise mulandu. Mutshutshisi Muhulwane wa Tshitshavha ndi ene e eḁhe ane a nga dzhia tsheo ya u thutha mulandu.

Naa ndi nga vhetshela Ndaela thungo?

Vha nga ita khumbelo ya u vhetshela Ndaela thungo tshifhinga tshiḁwe na tshiḁwe. Fhedzi ndi Madzhisitaraḁa fhedzi ane a nga dzhia tsheo ya u vhetshela thungo Ndaela. Hezwi zwi ḁo amba uri Ndaela ya Tsireledzo i ḁo dzhiwa sa i sa tsha shuma, kana sa yo faho.

Ndi zwa ndeme uri vha ḁivhe uri kha Khothe ya Mulayo, ndi Madzhisitaraḁa fhedzi o tendelwaho u dzhia tsheo ya u vhetshela thungo Ndaela ya Tsireledzo.

Uri vha wane mafhungo nga vhuḁalo, vha kwame vha Muhasho u tevhelaho:

Muhasho wa Vhulamukanyi na Mveledziso ya Ndayotewa
Dairekhithoreithi Khulwane: Tshuḁuwedzo ya Pfanelo dza Zwigwada zwi sa koni u ḁitsireledza.
Luḁingo: (012) 315 1856/4
Fekisi: (012) 315 1851
www.justice.gov.za

KHA VHA FHELISE KHAKHATHI DZA MIḁANI

Zwine vha fanela u zwi ḁivha!

Kha vha fhelise Khakhathi dza Miṭani!

Mulayo wa Khakhathi dza Miṭani wa vhu 116 wa 1998 u tendela mupondwa wa u tambudzwa muṭani uri **a wane Ndaela ya Tsireledzo** u bva kha Khothe ya Madzhisitarata ya u ditsireledza kha muthu ane **a khou mu tambudza**. Ndivho ya hei Gaidi **ndi u fha mupondwa mafhungo** ane a a toḡa malugana na u dīsa khumbelo ya Ndaela ya Tsireledzo u ya nga Mulayo wa Khakhathi dza Miṭani. Vhanna na vhafumakadzi vha nga vha vhapondi na vhapondwa vha khakhathi dza miṭani. U itela ndivho dza iyi Gaidi, ri khou sumbedzesa **khakhathi dzine dza bvelela kha vhafumakadzi** ngauri **ndi zwone zwo ḡoweleaho**.

Khumbelo ya Ndaela ya Tsireledzo

1. muhweleli muṭwe na muṭwe a nga ita khumbelo ya ndaela ya tsireledzo khothe nga nḡila yo randelwaho.
2. khumbelo i nga kha ḡi dīswa nga muthu muṭwe na muṭwe ane a vha na dzangalelo kha mutakalo wa muhweleli, tsumbo Mushumeli wa tshitshavha kana Mugudisi.
3. muthu muṭwe na muṭwe ane a kha ḡi vha muṭuku kana muthu o imelaho muthu onoyo muṭuku, a nga ita khumbelo ya ndaela ya tsireledzo.
4. Khumbelo i nga itwa nga u thetsheswa kha khamera nahone muhweleli/ muhwelelwa a nga tendelwa u ḡa na vhatu vha sa fhiri vhararu u itela u mu tikedza.
5. ndaela ya tsireledzo i shuma tshifhinga tshothe nahone i shuma kha Riphabuḡiki yoṭhe.

Naa vha toḡa u tsireledzwa kha nnyi?

1. muthu ane vha nga vha vho malana nae, hu nga vha nga lwa mulayo kana nga lwa sialala;
2. mufarisi wavho (a nga vha wa mbeu i fanaho kana yo fhambanaho na yavho) ane a dzula navho kana we a vhuya a dzula navho, naho vho vha vha songo malana kana we vha vha vha nga si kone u malana nae (arali, sa tsumbo, muṭwe wavho o no malana na muṭwe);
3. muṭwe mubebi wa ṅwana wavho kana vhatu vhane vha khou kovhekana navho vhudifhinduleli ha u unḡa ṅwana;
4. vhatu vhane vha vha na vhushaka na vhone lwa malofha, nga mbingano kana nga u adophutha;
5. muthu we vha vha vho fhulufhedzisana nae mbingano lwa mulayo, sialala kana vhushaka ha u funana, hu tshi katelwa na vhushaka ha zwa lufuno kana zwa vhudzekani lwa tshifhinga;
6. muthu ane vha dzula nae kana we vha vhuya vha dzula nae fhethu huthihi.

NOMBORO DZA NDEME

Vhatu vhane vha lwa na u Tambudzwa ha Vhafumakadzi (POWA)	011 642 4345
Khomishini ya Pfanelo dza Vhatu ya Afrika Tshipembe	011 484 8300
LIFELINE	011 728 1347 / 0861 322 322
Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu (CGE)	011 403 7182
Dairekhithoreithi yo Dīimisaho ya Mbilaelo (ICD)	012 320 0431
Tshumelo ya Mapholisa ya Afrika Tshipembe (SAPS)	10111
Kha vha Fhelise u Tambudzwa ha Vhafumakadzi	0800 150 150
Childline	011 938 8745
FAMSA ya Lushaka	011 833 2057

Mulandu u nga kha ḡi imiswa wa thetsheswa nga ḡiṅwe ḡuvha ḡa tsengo. Mabalane wa Khothe u ḡo vha thusa kana u vha sumbedza muthu ane a ḡo vha thusa kha u ṅwala phindulo.

Nga ḡuvha ḡa tsengo, Madzhisitarata u ḡo lingedza u dzhia tsheo o ḡisendeka nga Afidaviti dze dza ṅwaliwa nga masia oṭhe. Madzhisitarata a nga vhudzisa muthihi wavho kana vhothe malugana na u ṭalutshedza maṅwe mafhungo. Madzhisitarata a nga dzhia tsheo ya u khwaṭhisedza Ndaela, u vhetshela thungo Ndaela kana a fha ndaela ya uri vhuṭanzi ha u tou ṭalutshedza vhu thetsheswe.

Arali Muhwelelwa a kundelwa u ḡivhonadza kha Tsengo ya Mulayo nahone vha na vhuṭanzi ha uri Ndaela ya Tsireledzo yo swikiswa khae (Vhuṭanzi ha Tshumelo), Madzhisitarata u ḡo khwaṭhisedza ndaela.

Arali Madzhisitarata o fushea uri Afidaviti yo ṅwaliwa nga muhumbeli i khwaṭhisedza u tambudzwa ho bvelelaho, Madzhisitarata u ḡo khwaṭhisedza Ndaela ya Tsireledzo.

Hu ḡo vha na Tsengo?

Arali Madzhisitarata a tshi khou kundelwa u dzhia tsheo malugana na afidaviti dzo ṅetshedzwaho nga mulandu wa khudano ya vhuṭanzi havho na ha Muhwelelwa, ndi uri arali hu na khandzano ya mafhungo kha masia oṭhe, Madzhisitarata a nga fhirisela mafhungo kha tsengo khulwane.

Kha tsengo, masia oṭhe a ḡo humbelwa uri a fhe vhuṭanzi na u sengiswa kana u vhudziswa dzimbudzo nga ḡiṅwe sia. Naho zwo ralo, muhwelelwa o tendelwa fhedzi vhudzisa muhweleli mbudzo nga kha ramulayo wawe kana Madzhisitarata. Masia oṭhe a ḡo tendelwa u vhidza dziṭhanzi u ṅetshedza vhuṭanzi vhuṅwe na vhuṅwe ha u ṭanziela milandu yavho, sa tsumbo, ṭhanziela dza dzilafho, rekhodo dza sibadela, zwinepe, maṅwalo nz.

Vha elelwe uri u ya nga mulayo, Pholisa li tea u vha thusa nga ngila inwe na inwe yo riwawaho kha Ndaela ya Tsireledzo, sa tsumbo, kha u dzhia ndaka yavho, liinwalo lavho la ID, bugu dza vhana kana zwiambaro, nz.. Arali vha wana uri Pholisa a li khou vha thusa nahone li hana u vha thusa u ya nga Ndaela, vha nga vhiga izwi kha Dairekhithoreithi yo Diimisaho ya Dzimbilaelo.

Vha dovhe hafhu vha elelwe uri **a si mushumo wa mapholisa** u vha thusa kha u **bvisa fanitshara, dzikhomphiyutha, zwigodelo, nz.**

Duvha la u Vhuya ndi mini?

Duvha la u vhuya ndi duvha lo vhwaho u itela uri Khothe i kone u sengisa Muhwelelwa phanda ha musi Ndaela ya Tsireledzo ya Tshifhinganyana i tshi khwaithisedzwa.

Hu bvelela mini nga Duvha la u vhuya?

Muhwelelwa u wana tshifhinga tsha u talutshedza Madzhisitarata sia lawe la mafhungo phanda ha muhweleli. Muhweleli u do riwala Afidaviti yo fhambanaho kana a humbela tshifhinga tsha u riwala Afidaviti yo fhambanaho. Vha do netshedzwa aya marwalo. Vha do newa tshifhinga tsha u riwala phindulo.

Muhwelelwa u do farwa nga Ndaela ya Tsireledzo?

Muhwelelwa a nga si farwe nge a netshedzwa Ndaela ya Tsireledzo. U do farwa fhedzi musi a so ngo tevhedza milayo i re kha ndaela.

U Nyadza Khothe zwi amba mini?

Hafha ndi musi Muhwelelwa o pfukaho Ndaela o kundelwa u divhonadza Khothe ya Vhutshinyi uri a fhindle milandu ye a hwelelwa yone.

U pfuka Ndaela ya Tsireledzo zwi amba mini?

Ndi musi Muhwelelwa o kundelwa u tevhezela milayo ya Ndaela. Sa tsumbo, musi a tshi bvela phanda na u tambudza, hune u ya nga Ndaela ya Tsireledzo yo netshedzwaho, a vha o vhudzwa uri a songo tsha hu ita.

Khakhathi dza Mutani ndi mini?

- u tambudza lwa nama

- u shengedza

- u tambudza lwa vhudzekani

- u shengedza kana u dzhena kha vhudzulo ha muhweleli u songo tendelwa, hune vha vha vha sa dzuli fhethu huthihi

- u tambudza nga maipfi

- u tshinyadza ndaka kana dziinwe thundu dza muthu

- u tambudza lwa ikonomi

- vhuḽifari vhuḽiwe na vhuḽiwe ha u tambudza muhweleli, hune vhuḽifari honoho ha vhaisa, kana ha nga vhanga u sa tsireledzea na mutakalo u si wavhuḽi wa muhweleli

- u shushedza

Vhanna na vhafumakadzi vha nga di vha vhapondi na vhapondwa vha khakhathi dza Mitani.

Ndi fanela u ita mini?

Arali vha mupondwa wa khakhathi dza mutani sa zwo sumbedzwaho afho ntha, kha vha Kwame Khothe Yapo ya ha Madzhisitarata vha humbele thuso malugana na u ita khumbelo ya Ndaela ya Tsireledzo. Mabalane wa Khothe u do vha thusa u dadza fomo dzo teaho a vha isa ha Madzhisitarata hune a do dzhia tseo ya uri u a vha nea Ndaela kana hai. Zwidombedzwa zwa vhetshedzi vha tshumelo vhane vha nga vha hetshedza ngeletshedzo na thuso malugana na izwi zwo hetshedzwa mathomoni a iyi Gaidi.

Vha elelwe uri kha zwiimo zwa shishi, iyi tshumelo i a wanala awara dza 24 nga duvha.

Mabalane wa Khothe u do vha thusa u dadza fomo dzo teaho na u vha isa kha Madzhisitarata.

Ndi fanela u ya kha Khothe ifhio?

Kha vha ye kha Khothe ya tsini na hune vha dzula kana vha shuma hone. Arali vho kombetshedzwa u tuwa hune vha dzula hone nga mulandu wa dzikhakhathi nahone vha tshi khou dzula huwe fhethu lwa tshifhinganyana, vha nga ya kha khothe ya tsini na hune vha dzula hone lwa tshifhinganyana.

Afidaviti ndi mini?

Afidaviti ndi tshitamennde tshine tsha itwa nga muano. Izwi zwi amba uri muthu ane a khou fha itshi tshitamennde o ana uri u do amba ngoho nahone u a zwi divha uri u do tshutshiswa arali ha wanala uri zwine zwa vha kha afidaviti (kana zwiwe zwazwo) ndi mazwifhi. Ndi vhutshinyi kha Khothe ya Mulayo u fha tshitamennde tsha mazwifhi.

Ndaela ya Tsireledzo ya tshifhinganyana i do amba mini?

- Ndaela ya Tsireledzo ya tshifhinganyana i do humbela Muhwelelwa (muthu ane a khou ita vhutshinyi) uri a songo vha tambudza nga ngila yo bulwaho kha Afidaviti.
- Muhwelelwa a nga kha di newa ndaela ya uri a songo tambudza vhone kana vhana vhavho lwa nama kana lwa maipfi.
- Kha nyimele dzo kalulaho, Madzhisitarata a nga vhona zwo tea u iledza muhwelelwa u dzeha kha nngu ine vha dzula nae kana u mu hanela u ya kha dziwe dza phera dza nngu ine vha dzula khayoy.
- Arali vhana hu vhone vhapondwa vha u tambudzwa, Khothe i nga nea ndaela ya uri Muhwelelwa a songo vha na vhukwamani na vhana kana ya fhungudza vhukwamani hawe na vhana.
- Khothe i nga ita ndaela ya shishi ya thuso ya masheleni. Izwi zwi amba uri arali vha tshi toga u vhila tshinyalelo dza dzilafho kana dziwe tshinyalelo dza vhudzulo dze dza dswa nga u tambudzwa, vha tea u hetshedza vhuanzi ha tshinyalelo dze dza badelwa, vha humbela Khothe uri i tnganedze iyi khumbelo.
- Khothe i nga nea mapholisa ndaela ya u dzihla Muhwelelwa tshigidi arali o no vha shushedza nga vhutshilo havho.

Uri Khothe i pfesele lushaka lwa u tambudzwa lune vha khou tngana nalwo, i sedza kha Afidaviti ye vha i nwala musi vha tshi ita khumbelo. Vha tea u hetshedza Khothe mafhungo othe o teaho kha Afidaviti yavho, sa tsumbo, zwidombedzwa zwa zwiwo zwa u tambudzwa, duvha na fhethu na lushaka lwa tshiwo tsha u fhedzisela.

A vha vhili tshedele ya Ndongolo kha Khothe ya Khakhathi dza Mitani. Izwi zwi itwa kha Khothe ya Ndongolo.

Ndi ita mini nga Ndaela ya Tsireledzo ya Tshifhinganyana?

Ndaela ya Tsireledzo ya Tshifhinganyana i tea u hetshedzwa Muhwelelwa (muthu ane a khou tambudza) nga u tsvhanya nga hune zwi nga konadzea. A vho ngo fanela u hetshedza Muhwelelwa Ndaela nga tshavhukoma ngauri hezwi a zwi nga iti uri hu vhe na tshumelo yo teaho. Nga mañwe maipfi, ndi vhudifhinduleli ha muthu ane a vha wa tshiofisi, ndi uri, Pholisa/Sherifu/Mabalane wa Khothe, u hetshedza Ndaela ya Tsireledzo ya tshifhinganyana.

Vha fanela u isa Ndaela ya Tsireledzo ya Tshifhinganyana kha Ofisi ya Sherifu kana tshittshini tsha mapholisa tshine tsha vha tsini na hune muhwelelwa a shuma kana a dzula hone. Tshittshini tsha mapholisa, **vha khou humbelwa uri vha songo hangwa u nwala dzina na nomboro ya pholisa le vha li hetshedza Ndaela.** Hezwi zwi ita uri zwi vha lelutshela u londa Ndaela nga murahu. Vhunzhi ha zwiitshi zwa mapholisa zwi na Muofisiri ane a shumana na mafhungo a khakhathi dza mitani.

Kha vha dzudzanye na Pholisa uri li dzhie Thanziela ya Tshumelo. Hezwi zwi tnganiela uri Ndaela ya Tsireledzo ya tshifhinganyana yo hetshedzwa Muhwelelwa na uri muhwelelwa o i tnganedza nga tshavhukoma. Thanziela ya Tshumelo i tea u iswa kha Mabalane wa Khothe nga u tsvhanya nga murahu ha tshumelo.